

VAN GÖLÜ HAVZASI ÖRNEKLERİLE
HALK İNANÇLARIMIZDA ÖLÜM MELEKİ

Yazar Kalafat
yasarkalafat@mynet.com
yasarkalafat@gmail.com

GİRİŞ

Ölümlerle ilgili inançlar, ölüm gelmeden önce, ölüm sürecinde ve ölümden sonra da devam eder. Bütün bu dönemlerde ölüm meleği ile ilgili inançların farklı bir yeri vardır. Ölüm Meleği ile ilgili inançlar sözlü kültürümüze de yansımalar, deyimler, tekerlemeler ve halk dilinde de yerini bulmuştur. Rüya yorumlarında, fıkralarda Azrail Aleyhisselam ile ilgili anlamları vardır. Ölümün mukadder olduğu, Ölümün de hayırlı olduğunu bulduğu, Zamansız ölümün insanın halk dünyesindeki, halkın zengin sofiistik dünyasını yansıtır. Biz bu çalışmamızda Van gölü ve havzasından yaptığımız Ölüm Meleği konulu halk kültür verilerinin de erlendirmesini tartışırken, her ne kadar merkeze bu çalışmaya aldığımızda, zaman zaman karıştırmalar yaparken haliyle bölgenin dinamikleri ve tespitlerin Türk kültürüne yansıdığı yerlerini belirleme amaçlıdır.

Örnekleri imkan nispetinde Van Gölü çevresinden seçmiş olmamızla beraber, tespitler doğrudan olarak Türk İslamı, bu arada genel Anadolu kültürünün ortak ürünleridir. Ayrıca Ölüm Meleği-toplu ölümler ilahisi itibarıyla Erzincan depremine yer vermek durumunda kaldık. Zira destanlar bölgeden daha ziyade bu felaket konusunu turmuştur. Yörenin yaşadığı diğer toplu felaketlerden destanlarla ilgili bölge dillerinden çalışmalara ulaşılmamıştır.

METİN:

Dört büyük melekten birisi olan ölüm meleği ile ilgili duygular ve düşünceler, sözlü ve yazılı edebiyatımızda yansımalarla, doğrudan olarak, hayatın ölümle ilgili kesimine yansımaları daha yoğun olmuştur. Ölümün her türlü acı verici iken, bazı ölümlerin anlatılmaları ve destanlarla veya ağıtlarla destanlaşmalarıyla anlatılmaktadır. “Sıralı Ölüm”ün verdiği acıyla, gençlerin ölümü veya toplu halde ölümlere yol açan deprem, salgın hastalık, sel gibi felaketlerle vuku bulan ölümler daha derin izler bırakmaktadır. Bu arada yazılı edebiyatın ustaları, halk edebiyatının sözlü ustaları nazaran özellikle son dönemlerde ölüm teması konusunda adeta daha suskun kalmışlar, bu alanda Hakk ve halk ozanları konusunda yenik düşmüşlerdir.

Ölüm halk inançlarında bir takım sembollerle tanımlanmış ve edebiyatımızda çeşitli alanlarda bu arada Hakk ve halk edebiyatımızda da yansımaları, derken biz edebiyatın dil veya nesir tasavvuf içerikli olanlarının Hakk edebiyatı olarak tanımlanmayabileceğini biliyoruz. Bu edebiyatta “elleri koynunda kalmak” ilahi taktir konusunda boyun eğme, “Saç yolmak” “kara giymek” çaresizlik, “oca sönmek” veya “evinin direğinin çökmesi”, rüyada aynasız kalmak, rüyada ekmeğini yanar görmek ölümü, temsil eder. Onun simgesidir. Acının dinlenmesi ya vurulmasında ağıt gitmek isyan sayılır, günah olarak kabul edilir. Ki iyi rüyada ölmü görmek ise, onun uzun ömürlülüğü olarak yorumlanır. Saç yonmadık ağıt yoktur ve saç

Türk halk kültüründe bir koddur. (Ya ar Kalafat, “Balkan Türkleri Örnekleri le Halk nançlar m zda Saç”, I.Uluslararası balkan Türkleri Sempozyumu, 28-29 EYLÜL 2001 Prizren;Erciyes, Ocak 2002 S.301., s. 15-16)

“Patlam topraklar k r lm dallar
Elleri koynunda yetimler a lar

.....
Analar babalar yoldu saç n

.....
Felek b rakmad senin pe ini

.....
Ak saçl insanlar saç n yolar,

Annem babam nerde a lar kuzular” (Ercan Züngür, ‘Can m Erzincan’

s.187”

Ne yaparsa Felek yapar, Felek daha ziyade ma durlar n ifadesinde dile getirilir. Felek’e sitem edilebilir, serzeni te bulunulabilir. O “kimine kürk giydirir kimine yelek” Veya olmayacak i leri yapar. Mesela “ u Fele in i ine bak Yunan Türk’ü esir alm ” denir. Bazen da O’na bu z edilir, karg söylenir. “Gözün kör olsun Felek” denir. Böylesi bir tiptemenin simgesidir Felek.

“Bu Felaket zalim fele in i i

Zehir oldu içimize depremin a ” (Muhittin Özel, ‘Güzel Erzincan’ Vurdu da Gitti’ s.128” Ba ka bir örnekte,

“ u genç ya ta Felek büktü belimi

.....
Felek k rd u genç ya ta baca m kolumu” (Kotan Pata, ‘Erzincan’ s.130” Biraz bölgenin d ndan Kayseri yöresinden bir örnek,

“Gald ram yon belimi

Gönlüm istiyor ölümü

Ba na bocule dak n da

Bazara çekip mal m ” (Emir Kalkar, Kayseri ve Yöresi A tlar , Kayseri, 1992, s 2001”

Fele in simgeledi i güçte, öfkelenmesi, intikam alması , ders vermesi de vardır. O hayat n simgesi olan bülbülleri susturup, ölümün simgesi olarak kabul görmü olan bayku lar bacalara kondurur. Mutlulu u ya am simgeleyen yanan ocak tüten bacalar n yerine, ölümü yoklu u simgeleyen, sönmü ocaklar tütmez bacalar koyabilir. Böylece güzelin, mutlulu un ya am n simgesi olan ak, yerini ölümün, yas n, üzüntünün simgesi olan karaya b rak r. Karaba r dertli sineyi, kolun kanad n k r lm l çaresizli i kara gün matemli dönemi anlat r. “Ana-baba günü” felaketin büyüklü ünü tanımlamak için de kullan l r.

“Ye il ba lar nda bülbüller öterdi,
Dün bacalar nda duman tüterdi

.....
Bayku lara yuva oldun Erzincan

.....
Ocaklar n gayri tütmez oldular

Horozlar afakta ötmez oldular

.....
Cihan a latt güzel Erzincan!
Karalar ba latt bize Erzincan!

.....
Belli sana nazar oldu Erzincan!
Karalar ba latt bize Erzincan!

Yar s cak yar donmu gö üsler
Sormay n kim kime a lar e ilder/a t

Anlatmaya yetmez aylar seneler
Saçlar n yola koca nineler

Topraklar alt nda kald Erzincan!
Felek Öfkisini ald Erzincan!

Ana-baba günü gördün Erzincan,
Ne bitmez tükenmez derdin Erzincan

Söyle da layay m kara ba r m
Erzincan Erzincan kara Erzincan

Erzincan söylenir dillerde ad n
K r ld serildi kolun kanad n” (Osman Yüksel Serdengeçti, Erzincan Destan -
Ruhi Koca, Erzincan’ n /Destan a t ve Destanlar , Ankara 1945 s. 233-236)

Horoz’un halk kültürümüzde mistik bir taban vard r. Horoz gayp aleminden
ald zaman ayar na göre öterken, adeta Horozlar n Piri’ne icabet eder, horozun hakka zikri
muhtemelen ötü üdür. Konunun d na ç kmam olma ad na, horoz ve tavuk bahsinin
ayr nt s na girmiyoruz. Keza nazar için de “yar ölüm”dür, denilmi tir. Genel olarak mavi
boncuk ve at mal ile simgelenir.

Bayku un bat Türklü üne ölümün simgesi olarak yans m olmas bize göre
tekrar incelenmelidir. Tatar veya K pcak Türklerinde, Bayku un ölümsüzlü ü simgeledi i
eklinde tespitlerimiz olmu tu. Anadolu ve yak n çevresinde, halk inançlar nda bayku ’a ölüm
simgesi yak t r lm iken, bu yakla m üphesiz a tlar m za da yans m t r.

“Hem namert ya döker hem de mert a lar
Bayku lara mekan olan yurt a lar” (Konyal A k Hasan, Erzincan, R.Kara,
erzincan’ n Göz Ya lar , 1994, s.221”

“Gökkubbede kararm tüm bayku lar a l yordu.
Bütün erenler dua ediyordu tanr ya, Azrail tepede idi”

.....
K rklar tepesi inledi tekbir sesinden
Aya kalkt Terzi Baba ve tüm Erenler
Yalvard lar sana Tanr m duy bizi diye” (Celil Sad k “Erzincan’ n.....s.131”

“Bayku lar susturmu eyda bülbülü

Viraneye dönmü ba n Erzincan

K r ld kanad n kolun Erzincan” (Yusuf Sekergider “Erzincan’a”s.135

nsano lu taraf ndan olumsuz olarak alg lanan olaylar n faturası Fele e ç kar l rken, bu fatura deprem ve ölümü de içirmekle beraber, deprem can almak veya can vermekten daha öteye, adeta ilahi felaketlerden bir felaketin simgesidir.Halk inançlar n n di er alanlar nda oldu u gibi, öteki aleme göçmü ulu zatlara halk tefekkürü, bazen hikmetler yüklemi bazen kadiri mutlak nezlinde onlar arac k lm bazen da daha farklı misyonlar yüklemi tir. Bu arada ölüm de getiren felaket kar s nda, bu ulu kabirler,fonksiyonu devam eden ya ayan ölüleri temsil etmi lerdir.

Toplu ölümler türünden felaketler kar s nda, halk n tövbe edip, slah olmas gerekti ini, Allah’ n emrine itaat edip bu tür hallerden korunmak için evliyadan himmet beklemesi gerekti ine inan lmaktad r;

“.....
Halk slaha say ederek daim
Evliyadan himmet isteyelim.

Eyleyerek tevbe cürm-i maziye,
Emr-i Hakk’a itaat isteyelim

.....(Sofuzade M. Tevfik Efendi, “Zelzelenin Def u Ref’i Duas ” Erzincan’ n Göz Ya lar /Deprem A t ve Destanlar , Ruhi Kara , Ankara 1994, s. 254-255)

Tövbe etmek, tövbekar olmak, kulun Allah huzurunda ilahi öz ele tirisini yapmas d r.Yapt hatay kabullenmesidir. Neden o hatay yapmak zorunda kald n n izah n yapmaya çal mas d r. Bir daha yapmayaca na dair söz verip yardım istemesidir.Halk inançlar nda ölümlü felaketler dahil her türlü mü kül kar s nda Evliyadan yardım istenilmesi halinde de kadiri mutlak olan n kar s nda irke dü memeye özen gösterilmelidir.

Halk inançlar nda zaman zaman , tabiatta cans z bilinen varlıklar n da ruhlar n n oldu una canlı varlıklarla birlikte mutlulu u ve ac y payla t klar na dair olaylar tespit etmek mümkündür.

“Ka la göz aras nda alevlendi yoku lar,
Kanatlanm görünce tüm mezar ta lar n

Çevirdiler etraf kutsal bir halka gibi
Bizimle payla t lar bu yas s ra da lar

..... (Seyfettin Yalç nkaya “Mersiye”,
Erzincan’ n Gözya lars.177)

“Bu topra a bakma hor, gel gör ki neler var.
Terzi Baba koynunda nice bir evliyalar,
Esrar ilahide el ele veren K rklar

Mubarek mesken diye burada toplan rlar.” (Nurettin Türkan/A k Kul Nuri, “kara Bahtl Erzincan”, R.Kara, Erzincan’ n Gözya lar , Ankara 1994, s.165)

“Tüm cihanda yürekleri da lad n
Yasa bo dun karalar ba lad n

.....
Ça layan n ek i suyun nam salm
Terzi Baba nurlu sar k ba lam

.....
Topraklara gark eyledin nice can

Bülbül ötmez duman tütmez ba vıran” (Cenkiz Yavuz “can m Erzincan” ..

s.178)

Halk inançlar nda kurban; tanr n n merhametini celbetmek, musibetleri def etmek, hamt ve ükür bildirmek gibi hallerin simgesidir. Kurban, Kadiri Mutlak için ve onun r zasıyla kesilir. (Ya ar Kalafat, “Kurban, nsandan Kurban ve Türklerde Kurban nanc ” uluslar aras Türk Kültüründe Ölüm Sempozyumu, stanbul, 25-26 Kas m 2004)

“ smail Gül der,

K rklara u rad m

Senin için ben

Çok kurban adad m

.....” (.Gül, “Cesur Erzincan” , s.84)

K rklar Türk tasavvuf kültüründe bir yapılanmay simgeler t pk üçler, be ler ve yedilerde oldu u gibi. (Ya ar Kalafat, Anadolu’da Ulu Kad n Ki iler ve halk nançlar , hac Bekta Veli Ara t rmalar Dergisi,K 2004, S.32, s.37-55;Anadolu Halk Sofizminde erenlerin Yeri ve Roller” I.Uluslararası Türk Dünyas Eren ve evliyalar Kongresi Bildirileri./13-116 a ustos 1998/ Evrak Yay nlar , Ankara 1998, s.27-35) Van Gölü Kültür havzas nda oldu u gibi Anadolu’nun bir çok yerinde ismi bu rakamlarla bile erek an lan yüzlerce da , tepe, han, çe me, me e, ehit mezar yat r ve efsane vard r.

“Gurban n yok mu idi Terzi Baba’ya

K rk bin can gurban olan Erzincan” (Eyüp nci/silleli A k Mansur)

“Dizler tutmaz oldu yüzler soldu,

Terzi Baba Mezarl ehitlerle doldu

.....
K r lm dallar açm yor güller,

Geçmiyor turnalar , ötmüyor bülbüller” (Aytaç ahin, “ irin Erzincan’ n ac

Destan ” 157)

“Deprem vurdu Zayıat bini a t

Terzi Baba Mezarl dolup ta t

.....” (Gazi Kaya , “Erzincan”, Erzincan’ n

Gözya lar s.95)

“Yarab daha gösterme kara bayram

Kedere bürünmü dünyan n her yan

.....

Kimi dostla kimi kendi oca nda
Peri an z terzi Baba diyar nda” (Osman Osma, Erzincan Destan s.123-124)

“Nice ocaklar y k ld söndü
niceler üzülp a k na döndü

.....
Çevreni ku atm bir kara duman
Titriyor her yan sanki ah r zaman” (Ali Küçüker, “Erzincan Kan A l yor”

s.117)

“Bahçelerde sular mersiyeler ça l yor
Büyük küçük ard ndan hep karalar ba l yor” (eref Sonata-Ruhi Kara,
Erzincan’ n Gözya lar /Deprem A t ve Destanlar , Ankara 1994

“Yasa bo dun karalar ba lad n
Çölleri gibi viran oldun Erzincan
Söndürme Allah’ m ocaklar tütsün
Ebedi ya as n can m Erzincan” (Dursun Cavakl , Erzincan Depreminin
Destan , Erzincan Destan ,.....s.191)

Halk tefekküründe sarsılmaz yeri olan bir husus ki imandır. Alan da veren de
Allah’tır. Yaptı her i te bir hikmet vardır ve kulları anlamakta zorluk çekseler dahi, ölümler
ve toplu ölümlerde de onlar için hayırlar vardır. Yapılacak i Mevla’dan himmedilemektir.

“ za Zilzaleleha’ ayetine bak,
Cihan y kmas yapana elhak
Sorulmaz hikmetin halik-i Mutlak,
Ar a ç kt tütün nar n Erzincan,

.....
Murad n olmad çok irin diller,
Bakire k zlardan irin gelinler,
Kara dü ününe cem oldu eller,

Hicrani Mevla’dan gel dile himmet,
Fanidir masiva y kar ak bet,
Göz nazar de ildir gazab- Kudret,
Tez vurdu srafil Sur’un Erzincan” (Bayburtlu Hicrani/Hac Ta han “Erzincan
Destan ” , Erzincan’ n Gözya lar -Deprem a t ve Destanlar , Ruhi Kara, Ankara 1994 s.246)

Çekilen “yas perdesi” “kara perde” de olsa Allah’ n i ine kar lımaz

“.....
Yine felaketler geldi ba ma
Kimse kar maz Allah’ n i ine

.....
Kadir Mevla’m çekmi bir kara perde” (smail Koyun, “Erzincan Felaket
Destan ” s.107) O’nun gazaba geli i, geli ekli, geli yeri, geli zaman tamamen
onun iradesindedir.

“ lahi kudretin gelmi gazaba,

s.180-181” Tufan yaratm Hak yol Erzincan” (dris Y ld z “ Erzincan”

“Sanma destimdedir Dünyan n i i
Aral k ay nda ecel tefti i
Yer alt nda imdi tam k rk bin ki i
Bu i k yamete alamet oldu.” (Yalvaçl Mehmet Ba kaya, “Destan” Erzincan
Destan s.203)

“Bu da Allan’dan geldi ne gelir elden,
Bak p a l yoruz emir büyük yerden” (Elvan Sezgin “sele Döndün Erzincan
s.142)

“.....
Dizini döverek a l yor F rat
Ya murlar gözya rüzgarlar feryat
.....
Herkes bir davaya harc yor Çaba
Benim diyenleri çektin hesaba
.....(Seyfettin Yalç nkaya, “Erzincan’a A t”
Erzincan’ n Gözya lar , Ankara , 1994 s. 229-230)

“Bir anda buraya geldi Azrail,
A tlar figanlar sald Azrail,
H m nan canlara dald Azrail,
Nice canlar ald güzel Erzincan
.....
Yar ya çekildi her yerde bayrak,
Yar saçlar n yoldu güzel Erzincan
.....
Ferman yüce yerden bildim çaresiz,
Emir Haktan geldi güzel Erzincan” (Mehmet krami/Sungurlu krami, Erzincan
Destan , R.Kara, Erzincan’ n Gözya lar , Ankara 1994, s. 223)

“Nerede olursan z olun ölüm size ula r; sarp ve sa lam kalelerde olsan z bile
(...) () “Sizi bir çamurdan yaratan, sonra ölüm zaman n takdir eden ancak O’dur. Bir de
O’nun kat nda muayyen bir ecel ‘k yamet günü’ vard r. Siz hala üphe ediyorsunuz.” (el-
en’am Suresi, 2. ayet)

Mu yöresindeki bir anlat mda, Azrail a.s. ya l bir dedeye rastlar. Dede Azrail
a.s. atlatılmak için bebek takliti yapar ve “mama mama”, deme e ba lar. Azrail a.s da
dedeye, “maman ye atta gidece iz” der.

Bir anlat da da genç birisi Azrail Aleyhisselam’a, “Ölüm hak onun önüne
geçilmez” der. “ancak benim s ram gelince aniden can m alma, s ram n gelmek üzere
oldu una dair baz ammareler göster” der. Azrail Aleyhisselam da bu teklifi kabullenir.
Aradan y llar geçer, Azrail Aleyhisselam görevini yapmaya gelince, ölümlü, “hani bana söz
vermi tin, vaktimin gelmek üzere oldu unu bana haber verecektin” der. Azrail Aleyhisselam

da “ sözü mü tuttu m, bak saç lar n a ard , belin bükü ldü , göz lerinde fer kalmad . Bunlar n hepsi senin için ni and ” der.Bu tespiti n iirle mi ekinde;

“Gelme ölüm gelme

Üç gün ara ver

Al ba mdan sevd ay

Götür yare ver” Çok kere ölümün gelmesinin istenilmemesi, korkuldu undan

veya ertelenmeyece inin bilinmemesinden de ildir, sevdal sevdas n n bilinmeden ölme i istemeyi indendir.

Bu gerçe i yani gencin de ya l n n da zenginin de fakirin de ölümü eninde sonunda tadaca gerçe ini Borçal ’dan Karapapah ozan anlat rken,

“ ster ihtiyar ol,

ster növ cavan,

Bu dünyada bagi galan öyünsün;

Marags z, fikirsiz, gamsiz her zaman

Ba atan ad olup gülen ö ünsün” (urredin Memmedli Garapapag “ enlik

Baba”, Borçal , Ah ska, Kars Ortay Edebi Areal , Tbilisi, 2004. s.35-54) veya,

“Önümüz al p al p yürürsün

Var git ölüm bir zaman da gene gel

Her kande gidersem ara ulursun

Var git ölüm bir zaman da gene gel” (Kara Hazma, ‘Türki’ .Elçin, Türkiye

Türkçesinde A tlar, Ankara, 1999, s.176) Ayn tema Karacao lan taraf ndan i lenirken,

“Ç k p boz kurtlay n ulu amad m

Yalan dünya sana ç k amad m

E imle dostumla bulu amad m

Var git ölüm bir zaman da gene gel” (Karacao lan, ‘Ko ma’ , .Elçin, Türkiye

Türkçesinde a tlar, Ankara, 1990, s.170) Zamans z ölümü anlatan bir di er örnekte ise;

“K sa pantolon giyince dar gelmedi mi?

Talime giderken zor demedin mi?

Ezrail gelip de can n al rken,

Gurbette guzular var demedin mi?” (Esma im ek, Kadirli ve Osmaniye

A tlar , Antakya 1993. s.215) Halk inanç lar nda ölümle ilgili olarak “gözü aç k gitme”

eklinde bir tabir vard r. Ölürken gözleri aç k olan kimse için, bekledi i birisi var hasret

çekiyor denir ve o beklenen ah s gelince gözlerini kapad na inan l r. Bu inan

inceledi imiz bölgede oldu u gibi sair bölgelerde de vard r. Ölüm mele i ile ilgili direk veya

dolayl olarak üretilmi bir çok tabir vard r. Ölüm için; “yolun sonu”, mezarl k için; “tahtal

köy”, “Öteki taraf”, “Herkesin gidece i yer”, Tabut için “Azrail’in kay ”, Defin için;

“Topra a emanet etmek”, “Topra a teslim etmek”, Topra a slama”, Rahmet anlam nda,

Müslümanlar için topra bol olsun, gayri Müslimler için; “Dinince dinlensin” veya “Topra

derin olsun” da denildi i olur. Ölünün hakk nda konu ulurken; “Topra haber götürmesin”,

kendisinden bahsedilirken; “Seni çok severdi topra n sevsin” veya “Topra nca ya ayas n”

gibi ifdeler kullan l r.

Ölüm Mele i ile kar la an bir fani ondan 24 saat süre ister ve süreyi alan ki io lu Allah'a kendisini dünyanın öteki ucuna sapa bir yere göndermesi için dua eder ve duası kabul görür. Diledi i yere gönderilen ah s oraya gitti i zaman kar s nda Ölüm Mele ini görür ve Melek ki io luna “ u Allah' m n i ine bak n, senin topra n nerede seni nerede yaratm “ der.Halk inançlar n ki iyi topra veya suyu çeker denir. Ki inin aln na nerede ölece i yaz l ise orada ölür inanc vard .

“ öyle bir vakitler yiyip içerken
Yiyip içip tarlalarda gezerken
Gene mi geldin ben senden kaçarken
Var git ölüm bir zaman da gene gel” (Karacao lan, ‘Ko ma’, .Elçin, Türkiye Türkçesinde A tlar, Ankara, 1990, s.170)

Kimin vadesi yetmi ise Ölüm Mele i onun kap s n çalar. Mu 'ta da çok söylenen bir söz vard r, “Yatan ölmez, yeten ölür” ya l veya hasta ölmez iken sapasa lam ve genç birisi ölebilir. Bir kazada bir aradaki bir grup insandan vadesi dolanlar ölürler. Bununla ilgili Van'dan tespitini yapt m z bir anlat da;

Ankara'dan Van'a gelmekte olan bir otobüs Sivas ç k nda bir köyde gece bir ah s durdurur ve cenazelerinin oldu unu 5-10 km ileride bir köye götürmeleri gerekti ini ba ka imkan bulamad klar n lütfen tabutu otobüse almas n rica eder. oför barajda yer olamad n yolcular n aras na da alamayaca n söylerse de srarlara dayanamaz peki git getir cenazeni der. Yolun kenar ndaki eve giden cenaze sahibi bir türlü dönmeyince, otobüsün di er oförü direksiyondaki arkada n dürterek art k gidelim adam gelmeyecek yolcular huzursuz oluyorlar diyecek olmu ve arkada na seslenince onun öldü ünü fark etmi ler. Böylece, Ölüm Mele i'nin okunun oför ni anland n otobüsteki di er yolcular n vadelerinin yetmedi i, iyi insan olan oförün di er masumlar n vebaline girmedine yorum yap l r.

Ecelin önüne geçilemeyece ini anlatan bir hikayeye göre de ;Edirne'den yola ç kan bir aile/kar -koca, Bitlis'e asker olan o ullar n ziyarete giderler. Ziyaretçilerden annenin yol boyunca s rt ka n r ve e inden s rt na elini sokmas n ka mas n ister. E i otobüste han m n n s rt n ka yamayaca n söyleyip iste i reddeder. Bitlis2e geldiklerinde kad ca z o luna, baban ikna edemedim der. S rt mda bir ey mi var, o lum elim yeti miyor bir bak ver der, o lundan da ayn yard m ister. O ul, annenin s rt na elini sokar ve ka yacak olunca oradaki bir akrep asker olan o lu sokar ve orac kta ölümüne sebep olur. Böylece eceli gelmemi olan anne ve baba de il eceli gelmi olan o ul ölmü tür. Anne ölümüne sebep olan amili 2000 km. s rt nda ta yarak kendi o lunun ölümüne vesile olmu tur. lahi taktirin önüne geçilemez.

Esasen bu tür tespitlerle verilen mesaj, slam kültürü itibariyle evrenseldir. Van Gölü havzası ve sair bölgelerde ortak r.Hz. . Muhammed (s.a.v) ile ilgili olarak anlatılan iki ölüme ecelin önüne geçilemeyeceği ve ölümün sebebiyetinin ölümü ortadan kaldıran mesajlar vardır.

Bunlardan birinde, Peygamber efendimiz savaş hazırlıkların yaptığı bir dönemde, bazı hanlımlar önüne geçerek ellerini savaşa gönderdiği için dul kalıp ma durdukları söylerler. Peygamberimiz herkes evinin damına bir mızrak diksini buyurur. Savaş sonrasında mızraklardan bir kısmının devrildiği ve evlerden savaşa katılan katılmayan evlerin ölüsünün olduğu savaş katlanlardan ise ölmeyenlerin de olduğu görülür. Netice eceli gelen ki savaş katılmasında ölür

Birdiğer örnekte ise, bir Müslüman Peygamber efendimize gelerek “Ya Resul Allah falanc zattan kendimi koruyamıyorum. Her dediğini kabulleniyorum yolumu deşirtiyorum, ancak yine de sürekli bana bulaşıyor, der. Peygamberimiz de bir daha gelir ise, küçük parmağıyla hafifçe onun omzuna dokun, der ve adam öyle yapar, sataşın ki inin hemen orada öldüğü görülür. O zatın eceli o adamın elindenmi .

Halk tefekkürüne göre ölüm meleği veya Süleyman Peygamber derecesinde güçlü de olursa, kişisi becerebiliyor ise, Hakk için gereğini zamanında yapabilmeli;

“Eğer hükmün olsa Süleyman kimi,
htiyarın varsa can alan kimi,
Halga hizmet eyle, sen insan gibi
Hörmeti, gayreti al vedesinde” –miskin Veli-

Borçalı İsmail Ebuzer’in ‘Resul Yetim’ imzasıyla yazdığı şiirinde, her doğanın zamanla yaşlanıp kocalacağı, dünya malına sahip olmanın geçici olduğu anlatılmaktadır;

“ Allahverdi, ölüm boynunda hakt ,
Namaz kıl kazaya koyma beş vakti
Gör nece boş kaldı Süleyman taht ,
Nece nece Süleymanlar kocaldı.” (.Memmedli, Azerbaycan Edebiyatının Borçalı Kolu, Tiflis, 2005, s.115) Veya Devriye’de belirtildiği gibi “Lokman da kurtulamadı ecel elinden”

Halk inançlarında dünya malı dünyada kalır, kimse öteki dünyaya bir şey götürmez. Gözü tok olmak lazımdır. Dünya malı kimseye kalmamıştır. İnsanlar mülkün çobanlarıdır. her şeyin sahibi sadece Allah’tır. Bu tema Hakk Aklarının şiirlerinde de yer almıştır.

“ İskender mülküdür, ayna sib eyle,
Ne Cem it padişah, ne de cam kaldı” derken Borçalı Kul Allahkulu bu inanışa dile getiriyordu. (İsmail Memmedli, Azerbaycan Edebiyatının Borçalı Kolu, s.67)

Ne kadar uzun ömürlü olunur ise olunsun, hayat insanı çok kışa getirir.ya amaya doyulduğunu pek görülmemiştir. Borçalı’da Allahkulu bu konuda;

“.....
Nuh da emr eyledi min dokkuzyüz il,

Ele bil bir günüz bir ah am kald” (üreddin Memmedli, Azerbaycan Edebiyat n n Borçal Kolu 81920 ci ile kadar, Tiflis, 2003, s. 66)veya,

“Vadem ermedi neylesin bana tabib
Ecelden kurtulmad hazreti Habib
Malta’da taht kurmak olmad nasip
Hay r dua edin ruhum ad olsun” (brahim, ‘Ko ma’, .Elçin, Türkiye Türkçesinde Destanlar, Ankara, 1990, s.173)

Bazen o derece s n rs z istekler ve önüne geçilmez arzular vard r ki. Mesela vatana kavu mak veya yitirilm vatan topra n kurtarmak gibi, onlara ula lmas için ölüm seve seve istenir. “Be ar n bez” istemek, yani kefeni özlemek, ölüme davet ç karmakt r

“Men be ar n bez isterem,
Garaa aç’ta da m ola” (.M.Garapapa , Edebi Borçal (...) Bak , 2002, s.52.)

Kefenin ismi bazen “ölüm yorgan ”d r.

“Kaleden kaleye uzatt m urgan
Üstüme örttüler de ölüm yorgan ” (ükrü Elçin, Türkiye Türkçesinde A tlar, Ankara, 1990. s.32)

Ölüm Mele i’nin can al rken sundu u “Ölüm erbeti” dir.

“On be ya nda hasta hanelere dü tüm,
On sekiz ya nda ölüm erbetini içtim” (.Elçin, Türkiye Türkçe’sinde A tlar, Ankara, 1990, s.44”

Ölüm mele inin i lemini yapmas “gö süne konmak” olarak bilinir.

“Yavru kahve içer fincan mavi
Bu y l da erimez da lar n gar
En de gel ki yavrum bir daha görem
Azrail gö süme konmadan bari” (.Elçin, Türkiye Türkçe’sinde A tlar, Ankara, 1990, s.68)

Ölüm mele inin yan na ald kimseyi ta d araç “cans z at” d r

“Tene ire konsun Duran
Döne döne yunsun Duran
Cans z ata binsin Duran
Kimin var ki kim a las n” (Duran Tamer, Bahar And r r Gözlerin, Sivas, 2002, s.93)

Ölüm Mele i can al r, ancak bu onun zalim olu undan kaynaklanmaz. O da görevini yapmaktad r. lahi nizam gere idir, boyun e mek Hakk, isyan haramd r.

“Da a verdim yan m
Toprak emdi kan m
Azrail’e vermezdim

Zalim ald can m
Oy da lar oy” (.Elçin, Türkiye Türkçe’sinde A tlar, Ankara, 1990, s.62)

Ölümün geldi i hane için ölümün gelmesi ile k yamet kopmu tur. Bunun içindir ki, Büyük k yamet, Küçük k yamet, benim için k yamet gibi tan mlar vard r.

“Her gün k yamet o lum diye diye
Bir gün k yamet o lum diye diye” (Pir Sultan “kaza Sonunda Ölen O luma A t” .Elçin, Türkiye Türkçe’sinde A tlar, A tlar, Ankara , 1990 s.164)

“Y ld z n dü mesi” “Y ld z n inmesi” “Y ld z n kaymas ” ölüm anlam na geldi i ekinde yorumlan r.

“Ecelim yeti ti y ld z m indi
Dostlar m a lad dü man m güldü
Yap lan gad rgam deryada kald
u Malta’ya giden yollar elveda” (Kulo lu Mustafa, ‘Ko ma’ .Elçin, Türkiye Türkçesi’nde A tlar, Ankara 1990 s.168)

Halk tefekküründe ve bu arada Van gölü çevresinde ölümün de hay rlı s vard r. “Hay rlı ölüm” herkese nasip olmaz. “S ral Ölüm” ya l lar n öncelikli ölmeleridir ki, bu tarz ölüm pek yad rganmaz, “Allah gençlerimizi saklas n” denir. “Hay rlı Ölüm” de ki i ölümü ile hay rlılara vesile olabilir. Veya çileli, s k nt lar ya ayarak, cesedin bulunmamas , vukuu bulu u ile yeni ölümlere yol açan ölümler vard r. “Üç gün yatak dördüncü gün toprak” denir. Bazen da “Allah süründürmesi”, “Allah elden ayaktan dü ürmesi” temennisinde bulunulur. Di er tarafta çolu una çocu una kar görevini yapm , gerekli ibadetlerini ikmal etmi , helalla larak ya an lan ölüm hay rlı ölümdür ve herkese nasip olmaz. “Allah imanla Kuran’la ölme i nasip etsin “ denir. Bazen da “Ne ehit oldu ne de gazi, pisi pisine gitti Niyazi” denir.

“Aman n da llerbeyi’ m n’ oldu
Vadesiyle de il de ciritten öldü” (.Elçin, Türkiye Türklerinde a tlar, Ankara, 1990, s.33)

Ölüm Mele ini anlat rken, O’nun elinden kurtulu un olmad anlam nda O’nun için “al c ku ” tan m kullan l r.

“Gitme Abdulgadir ötesi derin
Al c ku vurmu yaram sar n
Yaral y m beni yarime gönderin”(H. ahin-S.Özerol, Arguvan Türküleri ‘...’ stanbul, 2004.s.109)

Halk tefekküründe sadakan n bu arada kurban n kaza bela savaca ve muhtemel bir ölümden kurtulma durumunda kurban n gerekti i inanc vard r.

“Ben Duran’ m gönüllerde eserim
Arzum için yedi kurban keserim
Ezrail ile gücenirim küserim
Sen diyesin bana öl diye Esra” (Duran Tamer, Bahar and ran Gözlerin, Sivas, 2002 s.77)

“K r m z gül olsan har olamazs n
Azireyil olsan can alamazs n
Dünyay halbura koysan elesen
Sen de benim gibi yar bulmazs n” (H. ahin-S.Özerol, Arguvan Türküleri (...),
istanbul, 2004. s.12)

Ölüm mele i ile ilgili duygular bazen da hayvanlar n diliyle onlar konu turularak anlat l r.Geyik ile ilgili a t bu türden. Di er tarafta geyik Türk halk tefekküründe dahil oldu u efsaneler itibariyle önemli bir yer tutar.

“Beni çobanlar görmesin
Buralarda çay r bitmesin
Beni ay ran onmas n
Diyerek a lar bir geyik

Geyik meler gevrek gevrek
Dayanamaz dertli yürek
Geyi e kuzusu gerek
Diyerek a lar bir geyik” (u ur, “Deyerek A lar Bir Geyik”, .elçin, Türkiye Türkçesinde A lar, Ankara, 1999, s.56-57)

Çok kere ölüm anlat l rken, “giden kurtuldu olan geride kalanlara oldu” denir bununla, ölümün veya Ölüm Mele i ile tan l m olu un geride kal p yasa bürünmekten hay rlı oldu u anlat l m olur. Bazen da aksi istikamette mesaj verilir. “olan ölene oldu, hayat devam ediyor. Yetim büyür Felek utan r” denir. Bayram Erdo an’ n iiri bu türdendir.

“Ecel gelse beni alsa ne olur.
Bilmedi kadrımı bilse ne olur
Öldü üümü duyup gelse ne olur
Sar lan ben oldum kullar yastad r.” (Bayram Erdo an, Büyük Hasret, Ankara,2003, s.15) air sar lanla mevtay , sar lm olmakla da kefenlenmi olmay anlatm olmaktadır.

Ölüm Mele i’nin halk inanç kültüründeki yeri bu kadarla da s n rlı de ildir. Ölüm ile onun duyurucusu, uygulay c s do al olarak özle tirilmi tir. Anadolu’nun birçok yerinde oldu u gibi Van Gölü çevresinde de Ölüm Mele i’nin ölecek ki iye gözüktü ü inanc vard r. Bu noktada iyi ki iye onu korkutmayacak ekilde ve makbul olmayanlara da daha farklı gözüktü üne inan l r. Bazen da ölmü bir kimse rüyada görülür ve o ki i ile birlikte ölmü kimse bir yerlere girerler ise rüyay görenin de ölece ine inan l r. Bu yorum daha ziyade e i evvelce ölmü kimselerin bu ekilde gördükleri rüyalar için yap l r. Biz bu tespiti Kars çevresinden yapm t k Bitlis ve Mu ’ta da ya amakta oldu unu gördük. Ölece ine ihtimal verilen kimse için “Onun gözüne Azrail göründü art k” denir. Veya belirli bir ku aktan veya bir aileden üst üste ölümler olunca “Azrail buralarda dola yor” denilir. Mu yöresinde yere do ru dalg n dalg n bakan ya l lar için “Burnuna toprak konusu geliyor gidicil denir.

Ki inin can veri inin de onun geçmi hayat ndaki tutumu ile ilgili oldu una inan l r. nceledi imiz bölgede de ya ad n tesbit etti imiz bir inanca göre iyi olmayan insanlar canlar n Ölüm mele ine teslim ederlerken zorlan rlar, nefesleri h r lt l ç kar,

çrp nrlar ve bunun gibi. yi insanlarda durumun farklı oldu una inan l r. Onlar adeta gülümseyerek ölümler yüzlerine bir güzellik gelir ve çok sakinler. Küçük bebeklerin iyi insanlar n bir ku gibi uçup gittikleri inanc vard r. Bedenden ayrı lan ruhun bir kelebek gibi uçup gitti i Ahlat yöresinde ya amaktad r ki, bu inanç Bulgaristan Türklerinde de vard r. Ölüm Mele i'nin girdi i donlar arasında Güvercin donuna girdi i de vard r. Bu inanç da Do u Anadolu'da ya amaktad r.

Baz yörelerimizde ve bu arada Van Gölü Havzas n n bat yakasında cenaze defnedildikten veya evi terk ettikten sonra evin bütün sular dökülür, bazen da belirli bir seviyenin altında duvarlar su ile silinirler. Bununla amaç "Azrail'in k l c "ndan s çrayan kanların silinmesidir. Bu noktada belirtilmesi gereken husus halk inançlarının nolu mahiyetidir. Diğer alanlarda olduğu gibi halk inanç kültürü bu alanda da ve do al olarak bu bölgede de bir katmanla ma ya am , bölgenin mevcut dini olan slamiyet'ten evvelki inançlardan da etkilenmiştir.Öldürücü güç veya ölüme sebep olan güç ondan korunmak veya kurtulmak için halk n inançlarında baz uygulamalar yer alabilmektedir. Mesela mezarla gidilen yol ile oradan dönülen yol aynı de ildir. Baz lar na göre bu uygulama ölenin yolu bellememesi baz lar na göre de yeni ölümler olamamas içindir. Aynı inanc n bir parçası olarak dü ün yemeklerinde ikram çift tabakla yapılır mesaj yeni dü ünlerin olması iken, yas yemeklerinde ikram tek tabak olur amaç yeni ölüm temennisi mesaj vermemektir. Bu türden örnekleri ço altmak mümkündür, ölen kimsenin pabuçlarının kap n n önüne uçları d ar bakacak gibi konularak sahibi burada yok gitti art r duyurusunda bulunmak da bunlardan birisidir.(Ya ar Kalafat, "Anadolu ve Yak n Çevresinde Türk halk nançlarında veya Halk nançları m za Göre Yat r Ziyareti", Geçmiş ten Günümüze Mezarlı klar Kültürü ve nsan hayat na Etkileri Sempozyumu, /18-20 Aralık 1998 AKSM stanbul/ stanbul 1999, s. 239-271; türk halklar Arasında ya ayan Hayat Sonrası le İlgili nançlar", 43. Uluslararası P AC Toplant s , Lenakan-Belçika, /3-8 Eylül 2000/; 60. Y l nda lim ve Fikir Adam Prof. Dr . Kaz m Ya ar Koproman'a arma an, Ankara 2003, s.412-418; Kurban Cemal ile "Türkmenistan ve Türkiye'de Do um, ölüm Gelenek ve nançlar ", çel Kültürü, Kas m 1998, S.60, s.14-17)

SONUÇ:

Halk inançlarında ölüm haktır. O, Allah' n emri ve kaç n lmaz olandır. "Ölüm Allah' n emri ayrı l k olmasaydı " denilmektedir. Ölüm Mele i Azrail; srafil, Mikail, Cebrail Aleyhisselam gibi dört büyük melekten birisi olup, görevini yaparken diğer bütün melekler gibi Allah' n emrini yerini getirmiş olmaktadır. Allah' n emrine karşı durulmaz Her canlı ölümü mutlaka tadacaktır. Bunun zaman Allah tarafından takdir edilmiştir. Bir sebep halk eden de odur. "Ecel gelmiş cihana, başka r s bahane" inanc esastır.

Ölümün meydana geliş zaman , ekli yeri ve benzeri haller için, bu arada ölüm mele i ile ilgili olarak halk muhayyilesi bir takım inanç ve uygulamalar geli tirmiştir. Bu tür inanç ve uygulamalar tamamen din de ildirler, ancak dinin de tamamen d nda de ildirler Bunlar içinde ölümden sonra "lokma", "ölü a " gibi hay r i leme e yönelik mistik folklor unsurları olduğu gibi, bir kısım hurafe ve bidatler de vardır. Tatar Türklerinin halk inançlarında Ölüm Mele inin ismi "Zulmet yesi" dir. ye/sahip alg lay Eski Türk nanç Sistemini içerisinde de yer alır. Bu sisteme göre bir çok eyin sahibi ve bir çok eyin yap c s vardır, bunlar iyi ve kötü eyler olabilmektedir. Tatar Türk Mitolojisinde lemen; lin-Vatan n koruyucu iyesisdir. Buradan hareketle bunların yardımlar n almak veya zararlarından korunmak için bazı uygulamalar yapılır Bazen, ha a irke varabilenleri de olmaktadır.haliyle kaç n lmas gerekir.

Vurgulanmas gereken di er önemli husus, Van Gölü havzas ndan yapt m z bu tesbitler mahiyetleri her ne olursa olsun, Anadolu genel halk inançlar kültüründen farklıdır. Bu tespiti inançla ilgili uygulamalardan ve sözlü kültür verilerinden hareketle yapabiliyoruz..

..